

SODAN PIKKILANGAT

Totta ja tarinaa Inarin vankileireistä

SAKSALAISTEN VANKILEIRIT INARISSA JA LÄHEMMIN HAUKKAPESÄOJAN LEIRI

En ole historioitsija enkä ole saanut tietojani sukulaisiltani, jotka aikoinaan puolustivat maatamme, vaan innostus tähän lähti lopullisesti siitä, kun tiesimme vankileirien olemassaoloista läheisillä alueilla. Kävin ensimmäisen kerran alueella vuonna 1977 etuvartioaseman paikkeilla katselemassa ”rautaromua” ja muuta sodan tarvikkeita, ja vasta nyt viime kesänä löysin varsinaisen pääleirin paikan. Etsimiseen meni siis 35 vuotta.

Kun ajatellaan vielä, että Lapin sodan aikana muutaman kuukauden aikana perääntyivät reilut 200 000 saksalaista, niin vankileirien määrät ja itse vangit ovat pienoinen määrä koko alueella tapahtuvista asioista. Toisaalta nämä pienet leirit olivat pääasiassa työleirejä, jolloin saksalaiset saavat työvoiman alueelta, eritoten venäläisiä vankeja. Oli suomalaisillakin muutamia vankeja, mutta niistä minulla ei ole tarkempaa tietoa.

Tässä, mitä nyt kerron, on vain pieni pintaraapaisu yhden kunnan alueella olevista leireistä ja niistä ”tihkuvista” tiedoista.

Pohjois-Lapin alueella sijainneet vankileirit eivät olleet suuria eikä niiden lukumääräkään ollut mitenkään merkittävä. Vankeja käytettiin koko ajan tuottavaan työhön, joten voi hyvin kysyä kumpi oli syy ja kumpi seuraus. Saksan teollisuus tarvitsi puutavaraa Inarin metsistä, ja armeijan käytössä oli halpaa työvoimaa sen hankkimiseksi.

Sodan pikkilangat eivät Lapissa punertuneet verestä kuten olettaa voisi verratessa Euroopan leireihin. Nyt saavat sodan pikkilangat ruostua rauhassa Inarin metsissä. Lyhyitä aidanpätkiä ja sykkyrällään olevia tummanruskeita pikkilankoja polveilee niiden välissä. Suurin osa on jo aikoja sitten hamstrattu ”parempiin suihin”, ja otettu uusiokäyttöön.

Lappiin ei tuhoamisleirejä rakennettu ja vankien surmaamiset olivat muutenkin äärettömän harvinaisia. Sellaisia kuitenkin tapahtui, mutta ne olivat lähinnä pakoyrityksistä tai muista leirillä tapahtuneista sääntöjen rikkomuksista. Myös varusteiden ja ammusten hylkääminen saattoi johtaa koviinkin rangaistuksiin.

Inarin pitäjässä oli sota-aikana venäläisten sotavankien leirikeskittymä. Vankileirejä oli sodan alussa aina vuoden 1942 puoliväliin saakka Inarissa myös suomalaisilla, mutta sen jälkeen vain saksalaisilla.

Varsinaisen Lapin sodanhan katsotaan kestäneen 15.9.44 - 27.4.45 välisen ajan, mutta kuten tiedämme, on Lapissa sodittu muutakin kuin saksalaisten poistamista varten maaperältämme, ja se on toinen tarina.

Inarin kunnan alueella oli kaikkiaan n. 30 000 vankia, joista n. 20 000 oli tuotu etelästä ja ympäristöstä. Vangit olivat joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta venäläisiä, joita vartioivat saksalaiset. Myös suomalaisia oli mukana lapissa heidän kanssaan vartijoina. Leireillä kuolleisuus oli jopa 20 %:a. Saksalaisten leirien kuolleista ei löydy luetteloita, joita lieene pidetty. Siksi nimet ovat ”kateissa”. Vertailun vuoksi kuolleisuuslukuja: Neuvostoliiton vankileireillä vain 17 %. Kun taas saksalaisia kuoli Neuvostoliiton leireillä vain 14.9 %, ja vankeja oli melkein 2,5 miljoonaa.

Toisaalta tiedetään Inarin alueella olevan 300 venäläisvangin hautapaikka. Loppusaldona luultavasti varovasti arvioiden noin 600 vangin oletetaan saaneen surmansa siellä.

Inarissa oli sodan aikana 29 eri vankileiriä.

Sotaa en todellakaan ihannoi, mutta tosiasiat on tunnustettava, ja tehdyistä virheistä olisi ymmärrettävä edes vähän, ettei niitä tehtäisi uudestaan. Kuten Väinö Linnan romaanissa: ”Tuntematon Sotilas”, sotamies Aarne Honkajoen iltarukouksen sanoin: ”Ja lopuksi yleensä ja erikseen: varjele noita Suomen herroja, etteivät ne toista kertaa löisi päätänsä Karjalan Mäntyyn. Aamen. Tässä tapauksessa Lapin Honkaan.

Esimerkiksi

Kaamasen Aitajärven vankileiri 32 (lukumäärä epäselvä)

Suomalaisten 1941 - 1942 hallinnoima leiri, jossa vankeja on käytetty esimerkiksi lentokentän tekoon. Kesän 1942 leirin hallinto siirtyi saksalaisille. Lentokenttää ei juuri erota enää maastossa, joitakin tykin betonijalustoja on jäljellä.

Nukkumajoki 24 (noin 100 vankia)

Vankeja käytettiin Ivalo - Inari tien korjauksiin ja parantamiseen. Siellä oli myös Inarin ensimmäinen rajavartioasema. Tätä aluetta en ole käynyt edes katsomassa.

JUUTUAN SILTALEIRI 25 (vankeja noin 200)

Piikkilangoin ympäröity leiri sijaitsi nykyisen Saamelaismuseo Siidan paikalla. Siellä oli n 200 vankia, joita käytettiin Juutuanjoen yli menevän sillan teossa, sekä veistettiin kivimateriaaleja.

Kirkonkylän asukkaat, etenkin pikkupojat näkivät paljon raakuuksia, joita vankeja kohtaan harjoitettiin. Kypäräpäisiä saksalaissotilaita ja resuisia vankeja nähtiin vielä vuosia sodan loppumisen jälkeen. Leirin aitapiikkilankaa käytettiin myöhemmin poro-erotuksissa aitoina.

RANTA-MARIN RANTA KESKUSTASSA 26 (vankeja noin 50)

Silloinen Ranta-Antin ranta n 50 vankia. Nyt siinä paikalla on Inarin yksi hotelleista, joka sijaitsee aivan kylän keskustassa. Pahvitelttoihin majoitettuja vankeja käytettiin töihin kirkonkylän lähistöllä.

SOLOJÄRVI

HAUKKAPESÄOJAN LEIRI 27 (vankeja noin 200-300)

N 200-300 vankia sijaitsi Sолоjärven ^{etelä-}puolella n 2-3 kilometrin päässä. Heillä hakkautettiin puita Kaksamajoella, Illestijoella sekä Karipään ja Taimenjärven suunnilla telttamajoituksissa. Vartijoita ja esikuntaa oli majoitettu Sолоjärven länsipäähän isoon hirsihuvilaan. Heillä oli myös vartiokoiria. Paikalliset ajomiehet veivät tukkeja hevospeleillä, mutta saksalaiset hoitivat asiat telatraktoreilla. Traktoreita varten tietä pidettiin tasaisempana, talvella tiet jäädytettiin, joiden kunnostus vaati paljon työvoimaa. Leirille tullessa vangit olivat nälkiintyneitä, joten rautakankea tarvittiin kantamaan jopa kolme miestä.

Kerran vangit ryöstivät suomalaisen hevosmiehen. Nälissään miehet keksivät erilaisia ruoan ansaitsemiskeinoja, eräs Nikolai oli keitelty koivun urpuja ja kaivanut meheviä toukkia. Takomaansa hevosenkengästä tehtyyn koukkuun hän oli sen nokkaan sitonut häntäjouhia. Todennäköisesti tämä mormuska (pyyntivälineen saama nimi), jota Inarin vesissä on lioteltu. Se oli tehokas, tuotti lihavia tammukoita jotka vangit söivät raakoina sisälmyksineen pyrstöineen päineen. Myös riekot saivat kyytiä. Ne sentään oli suolistettu.

Paikalla kävi myös Albert Speer yllätysvierailulla tammikuussa 1944. Hän tuli Petsamosta.

Muistelmissaan Speer kehui vankileirin oloja, jossa nuotiovalon ääressä keskusteltiin asioista. Lapin ja Saksan puunkaatajat kokoontuivat yhteen. Hyvän musiikin säestyksellä. Esim. Siegfried Borries esitti Bachin partituurin tunnetulla d-mollilla Monituntisen hiihtovaelluksen jälkeen tulimme lopulta saamelaiden kota-alueelle. Siellä kotaidylli 30 asteen pakkasessa ja revontulten alla lopahti kuitenkin. He eivät nähneet ollenkaan nälkäisiä vankeja, eikä heidän majoitustilojaan. Sолоjärven leirillä elämä jatkui entiseen tapaan. Vaikka ruoasta oli puutetta luonto antoi hyvän lisän. Lopulta vankien marinaan kyllästytettiin jotka vaihdettiin ainakin keväällä 1944. Tilalle oli tuotu uusia ”suomalaisruokintaan”.

Hakatut puut uitettiin Juutuuaa pitkin Inarille. Sieltä ne lautattiin Paksuvuonon ja Nellimin sahoille. Ne, joita ei ehditty sahata, uitettiin sodan jälkeen Paatsjokea pitkin Venäjälle.

Sodan jälkeisessä jälleenrakennusvaiheessa leirien varusteita käytettiin asumiskäyttöön. Silloin niitä purettiin sahatavaran saamiseksi.

Nyt, kuten huomaatte, 70 vuotta on tehnyt tehtävänsä, ja alue on kohtalaisen huonokuntoinen. Vielä voin sanoa, että paikallinen porofarmari kertoi muutama vuosi sitten käyneen hänellä vieraan, joka halusi ehdottomasti käydä leirialueella.

Hän kertoi tarkkoja tietoja alueesta, tiesi enemmän kuin paikallinen porofarmari. Mies oli ollut vartijana kyseisellä leirillä sodan aikoina.

Kuvissa ei ole myös etuvartiopaikan kuvia, kun en aikoinaan ymmärtänyt niitä ottaa. Siellä oli silloin myös auton konepeltejä ja muuta rauta”romua” Myös vedenkanto”laitteista” ei minulla ole kuvia. Ne oli tehty paksusta lankusta 1000 litran vetoisia, joilla jäädytettiin tietä talvisin.

Olen käynyt alueella ensimmäisen kerran kesällä 1977, ja joka vuosi kävimme etsimässä pääleiriä, mutta vasta tänä kesänä 2012 löysimme pääleirin jäänteet. Ompa upea paikka, mutta puut olivat jo kasvaneet alueella niin paljon, ettei siitä saa enää sellaista kuvaa kuin se oli aikoinaan.

Myös se on huomionarvoista, että juuri ainakin tällä leirialueella on ollut kasveja joita kasvoi vain siellä. Ne olivat ”tuontitavaraa” Saksasta. Tietysti vuodet ovat vaikuttaneet myös kasveihin. Aikoinaan paikallinen saamelaisemäntä kertoi niistä, mutta muisti on tehnyt tepposensa, nimet ja lajit ovat unohtuneet.

Kari Korhonen

lähteet:

paikalliset asukkaat

Lapin Legendat kirjasarja no 4

netti: Inari Haukkapesäoja